

Невмитий О. Ю.,

прокурор відділу нагляду за додержанням законів органами, які ведуть боротьбу з організованою злочинністю, управління нагляду у кримінальному провадженні прокуратури Кіровоградської області

ПОНЯТТЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ У НАУЦІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ УКРАЇНИ

NOTION CRIMINAL PROCEEDINGS IN SCIENCE CRIMINAL PROCESS OF UKRAINE

Стаття присвячена поняттю кримінального провадження. Звернено увагу на попередні висновки вчених про сутність даного терміну. Визначено сучасну позицію вчених-процесуалістів щодо розуміння зазначеної категорії.

Ключові слова: кримінальний процес, кримінальне провадження, поняття, наукові підходи.

Статья посвящена понятию уголовного производства. Обращено внимание на ранее сделанные выводы учеными о сущности данного термина. Определена современная позиция ученых-процессуалистов относительно понимания указанной категории.

Ключевые слова: уголовный процесс, уголовное производство, понятия, научные подходы.

The article is devoted to the notion of criminal proceedings. Attention is paid on preliminary conclusions of scientists regarding the essence of this term. Defined current position of process-scientists about the understanding of this category.

Key words: criminal process, criminal proceedings, notion, scientific approaches.

У сучасному кримінальному процесуальному законодавстві України широко застосованим терміном стало «кримінальне провадження», яким майже замінено поняття «кримінальна справа», «провадження у кримінальній справі». Так, у чинному Кримінальному процесуальному кодексі України (далі – КПК України) [1] категорія «кримінальна справа» згадується лише у контексті стадії судового розгляду (п. 2 ч. 1 ст. 3, ст. 21, 27 цього Кодексу). Водночас, «кримінальне провадження» використовується набагато частіше у контексті всіх стадій кримінального процесу. У період дії Кримінально-процесуального кодексу України 1960 р. (далі – КПК України 1960 р.) [2] ситуація була іншою – поширеними поняттями вважалися «провадження у кримінальній справі», «кримінальна справа».

Запровадивши та активно використовуючи сьогодні поняття «кримінальне провадження», законодавець жодним чином не роз'яснює сутність цього терміну. У п. 10 ч. 1 ст. 3 КПК України лише вказано, що кримінальне провадження – це досудове розслідування і судове провадження, процесуальні дії у зв'язку із вчиненням діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність. Проте, на нашу думку, це стосується швидше структури кримінального провадження, його складу, але не є визначенням його сутності. Безперечним вважаємо той факт, що якість виконання професійними суб'єктами кримінального процесу своїх функціональних обов'язків залежить від їх розуміння того, що є «кримінальним провадженням».

Свої погляди на сутність поняття «кримінальне провадження» висловлювали такі відомі процесуалісти, як: Ю.М. Грошевий, О.В. Капліна, Л.М. Лобойко, В.Т. Маляренко, В.Я. Тацій, В.М. Тертишник, А.Р. Туманянц, Л.Д. Удалова, О.Г. Шило та ін. Однак

попередній аналіз вітчизняної кримінальної процесуальної літератури свідчить, що єдиного розуміння досліджуваного терміну досі не існує.

Метою статті є розкриття та визначення терміну «кримінальне провадження» з погляду сучасної науки кримінального процесу України.

Виклад основного матеріалу. Із висновків колективу авторів на чолі з В.Г. Гончаренком, В.Т. Норм та М.Є. Шумилою (який одним із перших запропонував наукове роз'яснення положення діючого КПК України), важко зрозуміти, що є «кримінальним провадженням». Так, згадані вчені вважають поняття «кримінальне провадження» і «провадження у кримінальній справі» ідентичними та часто використовують словосполучення «кримінальне провадження (провадження в кримінальній справі) ...» [3, с. 17]. Однак, розкриваючи окремо сутність кожного терміну, автори вже вказують, що «кримінальне провадження – це процесуальна діяльність органів досудового розслідування, прокурора, слідчого судді і суду у зв'язку із вчиненням кримінального правопорушення. Кримінальне провадження здійснюється стадійно» [3, с. 25], «провадження у кримінальних справах – це встановлена кримінальним процесуальним законодавством процедура, умови її реалізації, гарантії дотримання прав, свобод і законних інтересів учасників провадження (процесу) та виконання покладених на них процесуальних обов'язків» [3, с. 11]. Тобто, на думку В.Г. Гончаренка, В.Т. Нора та М.Є. Шумила, поняття «кримінальне провадження» вужче за поняття «провадження у кримінальній справі», оскільки «кримінальне провадження» – це поетапна (стадійна) діяльність органів досудового розслідування, прокурора, слідчого судді і суду в зв'язку із вчиненням кримінального правопорушення. Тоді як «провадження у кримінальній

справі» – це не лише діяльність зазначених суб'єктів кримінального процесу, а й правовідносини, які виникають між ними та іншими учасниками кримінального провадження.

Схожа за суттю, але дещо відмінна за змістом позиція колективу авторів на чолі з О.Г. Яновською: «кримінальне провадження» також асоційовано з терміном «кримінальна процесуальна діяльність». Зокрема зазначено: «Кримінально-процесуальну діяльність переважно здійснюють спеціально уповноважені державні органи та посадові особи: суд (суддя), слідчий суддя, прокурор, керівник органу досудового розслідування, слідчий, оперативні підрозділи. Саме вони надають їй цілеспрямований характер, визначають її напрями, тобто здійснюють кримінальне провадження» [4, с. 10–11].

Аналогічного погляду дотримується у своїй праці В.М. Тертишник, який у розкритті особливостей кримінального провадження за КПК України вказує: «Термін «процес» походить від латинського «processus» і означає рух, діяльність. Кримінально-процесуальна діяльність – діяльність, що направлена на протидію злочинності. Діяльність, направлена на протидію злочинам, здійснюється слідчим, прокурором та судом у передбаченому законом процесуальному порядку і має свої мету та завдання. Згідно зі ст. 2 КПК України 2012 р., завданням кримінального провадження є: «...» [5, с. 7] та Л.Д. Удалова, яка також зазначає: «Слово «процес» походить від латинського «processus» – рух, діяльність, просування вперед. Кримінальний процес – це врегульована кримінальним процесуальним законом діяльність органів досудового розслідування, прокуратури і суду за участю інших фізичних та юридичних осіб, спрямована на розслідування кримінальних правопорушень, викриття осіб, які їх вчинили, здійснення правосуддя у кримінальному провадженні, а також на вирішення інших питань кримінального провадження. Поняття «кримінальний процес» вживається в чотирьох значеннях, одним із яких є «...» діяльність органів досудового розслідування, прокуратури і суду за участю інших фізичних та юридичних осіб, спрямована на досягнення завдань кримінального провадження (кримінально-процесуальна діяльність)» [6, с. 13].

У свою чергу, колектив відомих вчених-процесуалістів (Ю.М. Грошевий, А.Р. Туманянц, О.В. Капліна, О.Г. Шило) підтримує іншу позицію, хоч і асоціює термін «кримінальне провадження» із поняттям «кримінальний процес». Розтлумачуючи процедуру кримінальної процесуальної діяльності за діючим КПК України, згадані автори відразу дали визначення поняття «кримінального процесу» і використали його надалі для роз'яснення процедури кримінального провадження. Однак «кримінальний процес», а з ним і «кримінальне провадження», вони розуміють таким чином: «Термін «кримінальний процес» походить від латинських «criminalis» – злочинний та «processus» – проходження, просування вперед. Ці слова у сполученні набувають іншого, дещо відмінного від буквального, змісту: провадження

з притягненням до кримінальної відповідальності та покарання за вчинене кримінальне правопорушення (кримінальний проступок або злочин)». У КПК України як синонім також вживається поняття «кримінальне провадження» [7, с. 7].

Зовсім відсутнє визначення поняття «кримінальне провадження» у науково-практичному коментарі КПК України, виданому за загальною редакцією В.Я. Тація [8]; не розтлумачує цього поняття і підручник, який підготували А.В. Молдован та С.М. Мельник [9].

Серед інших праць, присвячених поняттю «кримінальне провадження», слід відзначити роботу В. Вапнярчука «Щодо поняття кримінального процесу та його внутрішньої структури» [10]. На підставі аналізу чинного КПК та практики його застосування автор визначає термін «провадження» як статичну (змістовну) характеристику процесу, яка вживається щодо всього кримінального процесу (наприклад, ст. 2 КПК) та певної його частини (стадії) в рамках кримінального процесу загалом. Більше того, термін «провадження», цілком правомірно може відображати не динамічну (послідовність), а статичну якість (зміст) тієї частини процесу, яка традиційно є його стадією (провадження в суді апеляційної інстанції, провадження в суді касаційної інстанції). Однак інколи провадження не може виступати як стадія процесу. Це означає, що описана у законодавстві статична (змістовна) визначеність процедури зовсім не має відношення до динамічного (періодичного або часового) поділу процесу (кримінальні провадження у формі приватного та публічного обвинувачення не чергують, а практично виключають одне одного). Спостерігати в рамках одного правового явища «внутрішнє» використання досліджуваної термінології можна, аналізуючи не лише категорію «провадження», а й категорію «стадія» кримінального процесу. Наприклад, як законодавець, так і правозастосовник використовують поняття «стадії притягнення до кримінальної відповідальності» (п. 14 ст. 3 КПК), що означає внутрішню стадію досудового розслідування, яка починається з моменту повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення. Таке терміновживання цілком допустиме, хоча для уникнення непорозумінь доцільніше було б оперувати іншим терміном (наприклад, «етап певної стадії»). Як зазначає насамкінець В. Вапнярчук, «провадження» і «стадія» – це філософські та теоретично обґрунтована категоріальна пара, призначена для характеристики кримінального процесу в його статичі (зі змістовної або предметної сторони) або динаміці (зі сторони логічної послідовності). Таким чином, питання про те, чи є певна частина кримінального процесу провадженням або стадією і чи може бути певне провадження стадією, є некоректним.

Іншими словами, В. Вапнярчук вважає, що «кримінальне провадження» можна розглядати у широкому та вузькому розумінні, оскільки в цілому «кримінальне провадження» характеризується як «статична» та «динамічна» діяльність в рамках

кримінального процесу, де: «статична діяльність» – це змістовна/предметна діяльність у рамках певної частини процесу, зокрема на певній стадії чи етапі відповідної стадії кримінального процесу; «динамічна діяльність» – послідовна кримінально-процесуальна діяльність, що відображає увесь рух справи та проходить декілька стадій кримінального процесу.

Прихильником такого розуміння терміну «кримінальне провадження» слід вважати В. Трофименка [11], який також відзначає, що дефініцією кримінального процесуального провадження є «цілісна відносно автономна полістадійна частина кримінального процесу, що об'єднує комплекс взаємопов'язаних і взаємообумовлених процесуальних дій, які, будучи спрямованими на вирішення загальних завдань кримінального провадження через досягнення конкретного правового результату, <...>», «Під час виокремлення характерних ознак будь-якого явища, в т. ч. і кримінального процесуального провадження, слід виходити із тих положень, що дозволяють відобразити його сутнісну характеристику, індивідуалізувати його з-поміж інших схожих явищ і понять, до яких можна віднести стадії кримінального провадження. Такі ж вказані ознаки, як нормативність, здійснення провадження компетентними особами, притаманні всій кримінальній процесуальній діяльності, а також її окремим етапам – стадіям. Виходячи з цього, уявляється недоцільним виокремлення цих положень як сутнісних ознак процесуального провадження». Тобто, згідно із твердженнями В. Трофименка, «кримінальне провадження» може розглядатися як цілісна система взаємопов'язаних і взаємообумовлених процесуальних дій, спрямованих на вирішення загальних (кінцевих) завдань кримінального провадження, а також як автономна полістадійна діяльність, що відбувається в рамках певної частини кримінального процесу.

Даючи визначення «кримінального провадження», звернемо увагу на критерії, яким повинно відповідати тлумачення поняття кримінально-процесуального права (за Т. Малярчук):

1. Під час системного аналізу суб'єкт повинен визначити місце норми права, в якій міститься аналізоване поняття, в тому законодавчому акті, у якому вона розміщена: Загальна частина, Особлива частина, розділ, глава, назва статті. Якщо це необхідно для правильного з'ясування змісту, слід встановити всі структурні елементи норми.

2. Використовуючи в кримінальному процесуальному законі поняття, що мають іншу галузеву належність та самостійне значення в цих галузях права, слід надавати їм того значення, яке надається їм у відповідній правовій галузі.

3. Під час тлумачення норми кримінального процесуального права і понять, які в ній закріплені, необхідно враховувати її системні зв'язки зі статтями, що закріплюють дефініції тих чи інших уведених до цієї норми понять.

4. Системний аналіз передбачає встановлення зв'язку норми, що містить аналізоване поняття, із конкретизуючими положеннями інших норм права

і норм підзаконних актів, які регулюють окремі питання, але впливають на встановлення смислу норми права і змісту відповідного поняття.

5. Враховуючи, що в кримінальному процесуальному законодавстві межа між нормами, що містять загальні положення, та іншими нормами є нечіткою, у разі потреби слід з'ясувати смислові зв'язки загальних і спеціальних норм [12].

Враховуючи перелічені критерії тлумачення понять кримінального процесуального права, важко погодитися із думкою, що «кримінальне провадження» та «кримінальна справа» є синонімічними поняттями. Останнє твердження підтримується І. Озерським [13], хоча він і вказує, що «кримінальна справа» – це матеріали кримінального провадження, зокрема документи, інші матеріали, надані суду під час судового провадження його учасниками, судові рішення тощо, тоді як «кримінальне провадження» – це діяльність, пов'язана з розслідуванням, судовим розглядом результатів розслідування, переглядом судових рішень. Однак безперечним є те, що документи (матеріали справи) – це «результати» кримінальної процесуальної діяльності, але не сама «діяльність», що є основою розуміння «провадження».

Отже, дотримуючись наведених критеріїв тлумачення понять кримінального процесуального права, можна комплексно та системно проаналізувати термін «кримінальне провадження»:

1) словники сучасної української мови у тлумаченні «провадження» посилаються на дієслово «провадити» [14, с. 127–128]: «Йти, їхати до якогось місця // Супроводжуючи, вести кого-небудь у певне місце // Супроводжуючи кого-небудь з метою нагляду, охорони, вказування шляху // Керувати діяльністю кого-, чого-небудь // Ходити невідступно за ким-небудь, супроводжуючи когось // Вести, пролягати, простягатися, вказуючи на напрямок руху звідки-небудь, кудись» [15, с. 1187]. Тобто, «провадження» – це дії, які здійснюються в рамках чогось;

2) у вітчизняній науці кримінального процесу аксіоматичним твердженням є те, що кримінальний процес, як рух (просування вперед) у справі, відбувається стадійно, і на певній стадії може проходити у декілька етапів;

3) у положеннях діючого КПК України поряд із терміном «кримінальне провадження» існують також поняття:

а) *досудове провадження* (про що свідчить роз'яснення терміну «досудове розслідування») – стадія кримінального провадження, яка починається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань і закінчується закриттям кримінального провадження або направленням до суду обвинувального акту, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності (п. 5 ч. 1 ст. 3 цього Кодексу);

б) *судове провадження* – кримінальне провадження у суді першої інстанції, яке включає

підготовче судове провадження, судовий розгляд і ухвалення та проголошення судового рішення, провадження з перегляду судових рішень в апеляційному, касаційному порядку, а також за нововиявленими або винятковими обставинами (п. 24 ч. 1 ст. 3 цього Кодексу), що також свідчить про наявність у кримінальному процесі України *судового провадження у першій інстанції, судового провадження з перегляду судових рішень* тощо (Розділ IV, V цього Кодексу);

в) *провадження з притягнення до кримінальної відповідальності*, свідченням чого є зміст п. 14 ч. 1 ст. 3 КПК України: притягнення до кримінальної відповідальності – стадія кримінального провадження, яка починається з моменту повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення;

г) *кримінальне провадження – на підставі угод; у формі приватного обвинувачення; щодо окремої категорії осіб; щодо неповнолітніх; щодо застосування примусових заходів медичного характеру; щодо відомостей, які становлять державну таємницю; на території дипломатичних представництв, консульських установ, на повітряному, морському у*

річковому судні, що перебуває за межами України, якщо це судно приписано до порту розташованого в Україні (Розділ VI цього Кодексу); *провадження з виконання судових рішень* (Розділ VIII цього Кодексу);

4) кримінальне провадження визначається також як процесуальні дії у зв'язку із вчиненням діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність (п. 10 ч. 1 ст. 3 цього Кодексу).

Отже, можна зробити висновок, що, по-перше, «кримінальне провадження» – це кримінальна процесуальна діяльність, пов'язана з розслідуванням кримінальних правопорушень, здійсненням судового розгляду, вирішенням питань, пов'язаних із цим тощо; по-друге, така діяльність може характеризуватися як «статична» та як «динамічна»: «статичною» вона є, оскільки завжди відбувається в рамках певної стадії, етапу стадії кримінального процесу; «динамічною» – оскільки кримінальне провадження направлене на виконання певних завдань (кінцевої мети), які досягаються/настають лише за результатами здійснення кримінальної процесуальної діяльності на декількох стадіях кримінального процесу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р. (станом на 20 грудня 2017 р.). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
2. Кримінально-процесуальний кодекс України (втратив чинність). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1001-05/print>.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України: наук.-практ. комент. / за заг. ред. проф. В.Г. Гончаренка, В.Т. Нора, М.Є. Шумила. К.: «Юстініан», 2012. 1224 с.
4. Яновська О.Г., Рожнова В.В., Чурікова І.В., Омельченко О.С. Курс лекцій з кримінального процесу за новим Кримінальним процесуальним кодексом України (загальна частина). Київ, 2012. 398 с.
5. Тертишник В.М. Кримінальний процес України. Загальна частина: підручник. К.: Алерта, 2014. 440 с.
6. Удалова Л.Д., Рожнова В.В., Савицький Д.О., Хабло О.Ю. Кримінальний процес у питаннях і відповідях: навч. посіб. К.: Видавель, 2012. 275 с.
7. Грошевий Ю.М., Тацій В.Я., Туманянц А.Р. Кримінальний процес : підручник. / за ред. В.Я. Тація, Ю.М. Грошевого, О.В. Капліної, О.Г. Шило. Х.: Право, 2013. 824 с.
8. Кримінальний процесуальний кодекс України: наук.-практ. коментар у 2 ч. / за заг. ред. В.Я. Тація. Х.: Право, 2012. Ч. 1. 768 с.
9. Молдован А.В., Мельник С.М. Кримінальний процес України: навч. посіб. К.: Центр навчальної літератури, 2013. 368 с.
10. Вапнярчук В. Щодо поняття кримінального процесу та його внутрішньої структури. Вісник Національної академії правових наук України. 2013. №4. С. 216–223.
11. Трофименко В. Кримінальне процесуальне провадження: поняття та ознаки. Вісник Національної академії правових наук України. 2014. №1. С. 169–177.
12. Малярчук Т. Системний аналіз понять кримінального процесуального права як спосіб тлумачення правових приписів. Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова. Серія 18 «Економіка і право». 2014. Вип. 24. С. 175–181.
13. Озерський І. Про доцільність оптимізації вживання в кримінальному процесі України терміна «кримінальна справа». Вісник Запорізького національного університету. Серія «Юридичні науки». 2013. №4. С. 173–177.
14. Словник української мови: в 11 томах / уклад. І.К. Білодід та ін. К.: «Наукова думка». 1977. Т. 8. 927 с.
15. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ–Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.